

Комунальний заклад вищої освіти
«ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ»
Волинської обласної ради

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ГЛОСАРІЙ:

короткий словник термінів
з ОК «Українознавчі студії»

Луцьк - 2024

Українознавчий глосарій: короткий словник термінів з ОК «Українознавчі студії» / упоряд. Н. В. Горбач [Електронний ресурс]. Луцьк: КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2024. 25 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Давидюк Віктор Феодосійович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ковальчук Ірина Леонідівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
(протокол №2 від 22.10.2024 р.)*

*Розглянуто на засіданні кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
(протокол №1 від 03.09.2024 р.)*

«Українознавчий глосарій» – це навчально-довідкове видання, що містить систематизований перелік та лаконічне тлумачення ключових термінів, понять та категорій, необхідних для повноцінного засвоєння змісту освітнього компонента «Українознавчі студії».

Посібник призначений для здобувачів освіти педагогічних спеціальностей. Засвоєння термінології допоможе майбутнім педагогам не лише успішно опанувати навчальну дисципліну, а й сформувати компетентності, необхідні для виховання національної свідомості учнівської молоді.

ВСТУП

Специфіка українознавства як міждисциплінарної галузі знань полягає у використанні широкого спектру термінів та категорій, що походять з історії, етнології, фольклористики, філософії, лінгвістики, літературознавства та мистецтвознавства. Відтак для ефективного опанування навчального матеріалу необхідний чіткий орієнтир у цьому термінологічному просторі.

Довідкове видання «Українознавчий глосарій» створене як надійний інструмент для орієнтування в понятійному апараті курсу. Основна мета видання – допомогти здобувачам освіти систематизувати знання про українознавчий матеріал від найдавніших часів до сучасності.

Структура та зміст посібника дозволяють опанувати базову термінологію, що стосується етногенезу, державотворення та культурної спадщини України; з'ясувати зміст складних категорій, пов'язаних із національною ідентичністю та ментальністю; забезпечити єдність розуміння термінології під час семінарських занять, написання курсових робіт та проходження педагогічної практики.

Для майбутнього педагога оволодіння українознавчою термінологією є не просто вимогою навчальної програми, а невід'ємною частиною фахової діяльності. Це сприятиме формуванню мовної стійкості, активної громадянської позиції, патріотизму та відчуття відповідальності за майбутнє України, стійкості до інформаційних ворожих впливів, а також формуванню компетентностей, необхідних для реалізації націєтворчої місії в українському суспільстві.

Сподіваємося, що цей глосарій стане надійним помічником у всебічному пізнанні України та допоможе закласти добрий фундамент для подальшої професійної діяльності.

Короткий словник термінів з ОК «Українознавчі студії»

Автентичність – це справжність, достовірність, відповідність оригіналу, що виявляється як у об'єктах (текстах, будівлях, мистецтві, документах), так і в особистості (бути вірним собі, своїм цінностям, почуттям). Це синонім першоджерельності, коли щось засноване на оригінальних даних, а не на підробці чи спотворенні; також оригінальність твору, його збереження в первісному вигляді (рукописи, першодруки), що протистоїть плагіату та копіям.

Автономія – термін для позначення: 1) особливого статусу національно-територіальних утворень, котрі існують у межах тієї чи ін. держави і функціонують на засадах широкого внутрішнього самоврядування, яке – за характером здійснення влади – має ознаки окремої суверенної держави (державна автономія); 2) широкого адміністративного самоврядування виділених частин території держави (адміністративно-територіальна автономія); 3) тієї форми самоврядування національностей, що має екстериторіальний характер, функціонує на засадах спільності національної культури й спрямована на збереження та розвиток її самобутності, задоволення потреб та інтересів представників певної національності (національно-культурна автономія); 4) незалежності релігійно-церковної (монастирі, чернечі ордени тощо), наукової (академії, товариства та ін.), навчально-освітньої (університети, коледжі тощо), економічної (фірми, компанії тощо), станових, професійних груп, інституцій, установ, закладів і підприємств від центральних і регіональних державних структур.

Автостереотипи – це образ-представлення будь-якої соціальної групи про саму себе; етнічні стереотипи – думки, судження, оцінки, які відносяться до власної етнічної спільності, зазвичай містять комплекс позитивних оцінок; те, що думають представники тієї чи іншої нації про самих себе.

Автохтонність – це поняття, що означає корінне, місцеве походження будь-чого: народів, організмів, гірських порід чи копалин, які виникли та розвинулися безпосередньо на певній території, є її невід’ємною частиною від самого початку, протилежне до алохтонного (принесеного ззовні); для народів та етносів – корінне населення, що споконвіку проживає на певній території.

Аграрний – означає «земельний» або «пов’язаний із землею», стосується сільського господарства, землеволодіння та землекористування, або ж описує країну, де домінує аграрний сектор (сільське господарство); синоніми – землеробський, рільницький.

Амбасадор – у перекладі з англійської – «посол», «посланець»; також це людина, яка представляє бренд, країну, організацію чи ідею, формуючи позитивний імідж та залучаючи аудиторію, часто через автентичну підтримку та особистий досвід; представник певних інтересів, який діє як «посол», просуваючи цінності не лише через рекламу, а й через власне життя та спілкування з іншими.

Анімізм – це найдавніша форма народних релігійних вірувань, в тому числі українських, що полягає у переконанні, ніби душа або дух є у всіх об’єктах природи – як живих (тварини, рослини, люди), так і неживих (каміння, річки, явища), а також у предметах. Це одухотворення світу, віра в існування духів, що керують силами природи.

Ареал – це територія поширення певного об’єкта, явища, виду організмів або групи організмів, яка не спостерігається на суміжних ділянках і може включати види тварин, рослин, корисні копалини, мови, історичні забудови тощо, визначаючи простір, де вони існують або проявляють свої характерні ознаки. Цей термін використовується в біології (для видів та екосистем), географії (для копалин, клімату) та лінгвістиці (для мов).

Балади – це ліро-епічний жанр фольклору чи літератури, що поєднує елементи епічної розповіді з ліричними почуттями; твір на історичну,

фантастичну чи соціально-побутову тематику, з драматичним, напруженим сюжетом та часто трагічною розв'язкою, основою якого є незвичайна подія.

Бароко – це стиль у мистецтві кінця XVI – середини XVIII ст. Виявився в архітектурі, живописі, літературі та музиці. Характерною особливістю бароко є проникнення світського світогляду в усі сфери художньої діяльності. Монументальність форм, експресивність, введення алегорій та символів, пишна декоративність орнаментики, парадність та урочистість, що притаманні бароко, знайшли відтворення в мистецтві цього періоду. Злиття принципів бароко з національною народною традицією визначило своєрідність його варіантів. Для бароко характерні урочистість і вражаючі ефекти, динамічність композиції й декоративна пишність, драматизм, заглиблення у внутрішній світ людських почуттів, синтез мистецтв.

Бренд – комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість. В цілому бренд можна визначити як комплекс візуальних, смислових і ціннісних характеристик, які надають йому додаткову соціальну, комерційну, емоційну та психологічну цінність. У більш широкому і вільному розумінні бренд включає сам товар або послугу з усіма їх параметрами, набором характеристик, очікувань, асоціацій, що сприймаються користувачем, а також обіцянки яких-небудь переваг, що дають власники бренду споживачам.

Волонтер – це людина, яка добровільно, безоплатно та безкорисливо присвячує свій час, знання, вміння чи ресурси для надання допомоги іншим, підтримки соціально важливих ініціатив або вирішення суспільних проблем, діє задля загального блага, а не фінансової вигоди. За українським законодавством, волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Географічне розташування – це місцезнаходження об'єкта на Землі відносно інших об'єктів та зовнішнього середовища, що визначається за

допомогою географічних координат (широти й довготи), а також враховує його зв'язки з іншими територіями, морями, транспортними шляхами та природними умовами, що впливають на розвиток. Визначається воно як точними координатами (широта і довгота), так і описовими характеристиками (сусідні країни, доступ до морів, клімат).

Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі. Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція в планетарних масштабах капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це процес зростаючої взаємозалежності та інтеграції економік, культур, політичних систем та суспільств у всьому світі, що призводить до перетворення світу на єдиний взаємопов'язаний простір через обмін товарами, інформацією, технологіями, капіталом та ідеями. Це посилюється завдяки досягненням у технологіях, транспорті та комунікаціях, що робить процеси на планетарному рівні більш швидкими та інтенсивними.

Громадянське суспільство – суспільство, в основі якого лежить розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів. У повсякденному вжитку під громадянським суспільством нерідко розуміють рівень громадянської свідомості певного суспільства, активність громадян у створенні громадських організацій.

Дезінформація – спосіб психологічного впливу, який полягає у намірі навмисного створення або поширення неправдивої, перекрученої чи маніпулятивної інформації, яка має на меті ввести в оману, вплинути на думки, переконання та дії людей чи груп для досягнення певних політичних, економічних або інших цілей, наприклад, дестабілізації, отримання вигоди або дискредитації. Ключовою ознакою дезінформації є умисел – це не просто

помилка, а свідомо дія, яка може включати спотворення контексту або надання неповної інформації.

Державний суверенітет – це ключова ознака будь-якої незалежної держави; верховенство держави на своїй території та незалежність у міжнародних відносинах, що означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження всіх державних органів та посадових осіб, а також підлеглість цій владі всього населення території.

Державність – специфічна ознака державно-політичної організації суспільства, яка охоплює комплекс інститутів, що забезпечують її існування, суверенітет та цілісність. Термін може вживатися в кількох значеннях: 1) як синонім держави в цілому чи держави відповідного історичного типу; 2) для характеристики системи (механізму) політичної організації суспільства; 3) з метою визначення ступеня розвитку системи органів держави чи державного апарату.

Думи – один із жанрів словесного фольклору, ліро-епічні твори українського речитативного народного та героїчного епосу, який виконували мандрівні співці: кобзарі, бандуристи, лірники. На відміну від пісень, думи відзначаються вільним розміром та характерною структурою (заспів, розповідь, кінцівка).

Духовна культура – це система сфер нематеріальної культури, серед яких – наука, мистецтво, філософія, релігія, звичаї тощо. До неї відносять продукти духовної діяльності людини, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей. Духовна культура створює особливий світ цінностей, формує і задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби. Духовна культура – це продукт суспільного розвитку, її основне призначення полягає у продукуванні свідомості.

Евфемізація – спосіб приховування справжньої назви предмета чи явища методом її опосередкованого опису. Як явище пов'язана з промисловою

кризою мисливського господарства в епоху мезоліту. Вживанням евфемізмів первісні мисливці намагалися втаємничити свої наміри від об'єктів полювання. Залишкові явища евфемізації в сучасній народній культурі збереглися в загадках, міфологічних легендах та оповідках.

Екологія – це наука про навколишнє середовище, що вивчає закономірності відносин між живими організмами та середовищем їхнього існування (довкіллям). Вона вивчає закономірності формування та функціонування екосистем і біосфери, а також вплив діяльності людини на природу та зворотну реакцію природи.

Етногенез – це процес формування та розвитку етнічних спільнот (народів, націй) на основі різних етнічних компонентів, що охоплює сукупність соціально-історичних, культурних і демографічних процесів, а також міграцій та взаємодії племен, що призводять до виникнення самосвідомості, спільної мови та території. Етногенез охоплює як початкові етапи виникнення народу, так і подальше формування його етнографічних, лінгвістичних та антропологічних особливостей.

Етнографія – це наука, що вивчає народ, його культуру і побут, походження, розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії людства. Концентрує увагу на розробці проблем етногенезу, етнічної історії, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, традиційно-побутової культури, народних знань, побуту, народного мистецтва. Досліджує матеріальну й духовну спадщину різних етнічних спільнот, допомагаючи зрозуміти їхню самобутність і розвиток.

Етнокультурний – такий, що описує явища, пов'язані з етносом (народом, етнічною спільнотою) та його культурою (способом життя, світоглядом, мовою, традиціями, мистецтвом, цінностями), які формують унікальну спільну спадщину.

Етнос – народ, стійке соціальне угруповання людей, що виникло протягом тривалого історичного розвитку на певній території, має свою мову,

культуру та усвідомлення власної єдності та відмінності від інших етносів, що проявляється в спільній самоназві, історії, психології та прагненні до самоорганізації.

Етнопедагогіка – елемент етнічної культури, за допомогою якого відбувається навчання, виховання та залучення до суспільного життя молодого покоління; генетичний механізм етнічної культури, який заснований на етнічній традиції і входить у неї.

Загадка – це жанр усної народної творчості, короткий дотепний вислів, часто у віршованій формі, що містить алегоричний опис предмета чи явища, який треба вгадати, тобто розшифрувати його прихований зміст, використовуючи метафори та порівняння.

Замовляння – вид вербальної магії, спрямований на позбавлення від хвороб, забезпечення достатку та гармонійних стосунків між людьми.

Збиральництво – вид присвійного господарства в первіснообщинному ладі. Продуктами збиральництва були плоди, ягоди, гриби, корені, личинки, комахи, земноводні, молюски і т. ін. Збір злаків та коренів сприяв виникненню землеробства. З переходом до відтворюючого господарства переходить у підсобний промисел.

Звичай – це історично усталені, традиційні й загальноприйняті норми поведінки, які передаються з покоління в покоління в певному народі чи спільноті, регулюючи щоденне життя, побут та святкування, і слугують засобом збереження культури та досвіду. Вони проявляються як у повсякденних манерах (наприклад, вітатися з гостями) та суспільних відносинах, так і в обрядах (колядки, весілля), формуючи неписані закони спільноти. Мають яскраво окреслене естетичне спрямування.

Землеробство (рільництво, хліборобство) – вид відтворюючого господарства, заснованого на обробці землі, вирощуванні рослин, їх окультуренні. Провідна галузь сільськогосподарського виробництва, основою

якого є використання землі з метою вирощування сільськогосподарських культур.

Ігрова діяльність – це діяльність людини з моделювання іншого виду діяльності з розважальною чи навчальною метою. Ігри тісно межують з мистецтвом, мають вагоме значення в процесі навчання й виховання.

Ініціація – обряд, які супроводжує перехід підлітків у категорію дорослих чоловіків або жінок.

Інновація – це нововведення: нова ідея, продукт, процес чи технологія, яка базується на наукових досягненнях і передовому досвіді та впроваджується для отримання суттєвого покращення, економічної вигоди чи конкурентної переваги. Визначальним фактором інновації є розвиток винахідництва, раціоналізації та поява нових відкриттів.

Інтеграція – поєднання та взаємопроникнення, об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур, систем чи процесів.

Інформаційна гігієна – термін, який з'явився у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій; це комплекс знань і навичок для фільтрування інформаційного контенту та мінімізації його негативного впливу на психічне й фізичне здоров'я, що передбачає критичний аналіз, перевірку достовірності даних, боротьбу з фейками, протидію маніпуляціям та дотримання правил цифрової безпеки.

Історичні пісні – це ліро-епічні твори героїчного характеру про важливі події минулого та відомих історичних осіб. Іноді до історичних пісень відносять також пісні, в яких відбилися суспільно-політичні явища, характерні для певних історичних періодів. За своїм змістом, образами й сюжетом історичні пісні близькі до народних дум, але відрізняються від них своєю віршовою формою. Вони мають чітку строфічну будову і своєрідну ритміку;

мелодія першого куплета в них переноситься на всі наступні куплети; виконуються вони часто без музичного супроводу.

Історіографія – термін має кілька значень: 1) спеціальна галузь історичної науки, що вивчає її історію, процес нагромадження і розвитку історичних знань; 2) сукупність досліджень, наукової літератури, присвячених певній добі, періоду, проблемі, події, регіону чи країні; 3) науковий аналіз повноти й достовірності дослідження в історичній науці тієї чи іншої проблеми, теми, події, певного періоду конкретної доби.

Казка – жанр фольклору, що характеризується художньою вигадкою, фантастичним змістом, викінченим та динамічним сюжетом, своєрідною композицією (традиційні зачин і кінцівка, типові словесні формули, повторення), полярним протиставленням героїв, духовними якостями персонажів, перемогою добра над злом. Казки відомі здавна у всіх народів; відображають найдавніші часи, вірування і погляди народу. Українська казкова проза має такі різновиди: казки про тварин (мисливські), чарівні казки (ініціальні, героїко-фантастичні), соціально-побутові казки.

Календарна обрядовість – термін, який вживається для означення обрядів, які відзначаються під час зміни природних сезонів.

Календарно-обрядовий фольклор – цикл пісенних та обрядових творів, що супроводжують народні свята та обряди, пов'язані з річним циклом природи, зміною пір року та господарською діяльністю, і мають на меті магічно вплинути на врожай, погоду та добробут.

Козацтво – збірна назва вільної воєнно-промислової людності, що сформувалася в українських степах з кінця XV ст. Це складне і багатогранне історико-соціальне і військово-політичне явище, яке охоплює широкий спектр аспектів життя козаків, від військової організації до культурних традицій; козацтво відіграло ключову роль у формуванні української державності, мало свої самоврядні військові громади, звичаї та демократичні традиції. Слово «козак» давньотюркського походження (від кьоз – ходити, мандрувати) і

вперше зафіксоване у словнику давньополовецької мови (1303) у значеннях «вартовий», «конвоїр».

Конституція України – основний Закон України, що закріплює головні засади організації держави та суспільства, утверджує конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина, конституційний (державний і суспільний) лад. Розглядається як акт установчої влади українського народу, який реалізував невід’ємне право на самовизначення шляхом заснування власної держави, одночасно обмеживши державну владу в інтересах народу, людини і громадянина.

Контент – сукупність даних навчального і пізнавального змісту у форматах текстових, мультимедійних матеріалів (аудіо- та відеоматеріали, текст, зображення тощо, які відтворюються за допомогою електронних засобів); будь-яка інформація, яку ми отримуємо через медіа.

Концентри українознавства – термін, уведений академіком П. Кононенком, що означає ключові, взаємопов’язані елементи універсальної цілісності, що характеризують Україну як етнокультурний феномен, слугуючи для цілісного вивчення нації, народу і держави від найдавніших часів до сучасності та майбутнього. До концентрів належать: Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – нація, держава; Україна – культура (матеріальна, гуманітарно-духовна: релігія, філософія, мистецтво, освіта, наука; право; валеологія; військо); Україна в міжнародних відносинах; Україна – ментальність, доля; Україна – історична місія.

Краєзнавство – це наука, яка збирає, накопичує і популяризує відомості про певну територію з різних точок зору: історії, культури, географії, геології, метеорології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства тощо. Основою краєзнавства є інтерес людини до своєї «малої батьківщини», що спрямований на пізнання та популяризацію місцевого надбання, виховання патріотизму та любові до рідного краю.

Культ предків – одна з ранніх форм релігії, що полягає в поклонінні душам померлих родичів, яким приписується здатність впливати на добробут своїх родичів на «цьому світі». У своїх основних рисах культ предків відомий майже всім народам. В українській традиційній культурі проявляється в календарній обрядовості.

Культурна спадщина – це сукупність успадкованих від попередніх поколінь матеріальних і духовних надбань, пам'яток, історико-культурних об'єктів і територій (ландшафтів), що зберегли автентичність і етнокультурну самобутність, відбивають внесок держави та її народів у розвиток світової цивілізації.

Культурологія – це наука, яка вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культури людських спільнот у певному конкретно-історичному періоді, їхні взаємозв'язки та взаємовпливи, має інтегративний характер та займається осмисленням людської життєдіяльності як культурного феномену, використовуючи знання з філософії, історії, соціології та інших галузей.

Легенда – жанр словесного фольклору та літератури, прозова оповідь міфологічного, апокрифічного, героїчного чи фантастичного змісту з обов'язковою спрямованістю на імовірність зображуваних подій та специфікою побудови сюжету на основі своєрідних композиційних прийомів (метаморфози, антропоморфізації предметів, явищ природи тощо).

Лінгвогенез – це процес виникнення, розвитку та еволюції мови як системи, дослідження її появи у людства та подальших змін, як на рівні окремих мов (наприклад, української), так і всієї мовної сім'ї.

Ліричні пісні – це жанр народнопоетичної та музичної творчості, що відображає почуттєве, особистісне сприйняття світу, фокусуючись на емоціях, переживаннях та внутрішньому світі людини.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної

діяльності людей: державні і громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту, побут людей тощо.

Літературний процес – історико-мистецьке явище, яке характеризується змінами у стилях і напрямках художньої творчості, у виразально-зображувальній системі художніх засобів, у тематичній і жанровій своєрідності творів тощо. Літературний процес обумовлюється багатьма факторами мистецького та суспільного порядку, зокрема інтенсивністю літературного життя в тому чи іншому регіоні, чи в певному культурному центрі країни.

Локальна історія – це розділ історичної науки, що вивчає минуле окремих населених пунктів, регіонів, спільнот, сімей, закладів чи установ, зосереджуючись на їхніх унікальних аспектах життя, побуту та розвитку.

Матеріальна культура – сукупність усіх матеріальних цінностей, створених певною культурою, її матеріалізована складова; предметний світ, створений працею та розумом людини, що виражає її потреби, можливості та цінності, як-от одяг, житло, інструменти, транспорт, техніку.

Матріархат – період давнього суспільства, коли в сім'ї і суспільстві домінували жінки.

Мем – одиниця культурної інформації, поширювана від однієї людини до іншої за допомогою імітації, навчання тощо. Може бути зображенням або відеозаписом гумористичного характеру.

Менталітет – сукупність стійких соціально-психологічних настанов, способів мислення, світосприйняття та емоційно-ціннісних орієнтирів та навичок свідомості, які формують способи бачення світу та уявлення людей, що належать до тої або іншої культурної спільноти (нації, етносу, соціальної групи).

Ментальність – сприйняття та тлумачення світу, що поширене в певній спільноті та виражається в її соціокультурних феноменах.

Мілітаріфолк – це музичний жанр, що поєднує елементи народної (фолк) музики з темами війни, військового життя, патріотизму, а також стійкості та іронії, часто з використанням рок-, панк- або навіть металевих інструментів, що відображає військові реалії; жанр набув популярності в Україні під час повномасштабної війни.

Міф – у сучасному розумінні: спотворена, неправдива, вигадана інформація, що не відповідає дійсності.

Мовна політика – це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на врегулювання мовних відносин у державі, забезпечення функціонування державної мови в усіх сферах життя та зміцнення національної ідентичності.

Мовна ситуація – сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень.

Модернізм – основний напрям мистецтва кінця XIX – першої половини XX ст., що характеризується радикальним розривом із традиціями реалізму, пошуком нових форм вираження та експериментаторством, відображаючи кризу старої культури та урбаністичні зміни, з фокусом на внутрішньому світі людини, інтуїції та суб'єктивному сприйнятті реальності. Це сукупність нетрадиційних стилів, як футуризм, кубізм, сюрреалізм, що тяжіють до символізму та ірраціоналізму.

Наратив – це поняття, яке використовується в літературній критиці для опису оповідання чи розповіді, що передають послідовність подій. Наратив також може виникати в медіа, інтерактивних та соціальних платформах як формування уявлення про подію чи явище з певної точки зору. Наративи відіграють значну роль у формуванні культурних цінностей та переконань, використовуються в історичному та політичному контексті для інтерпретації подій та проблем, формування світогляду.

Народний переказ – усне оповідання в прозовій формі про реальні історичні події, місця та героїв, що відзначається стислістю, конкретикою (час, місце), історичною достовірністю (з елементами вигадки), варіативністю та повчальним характером.

Народознавство – це система знань про конкретний народ, особливості його побуту, трудової діяльності, національного характеру, світогляду, історико-культурного досвіду тощо.

Національна ідентичність – ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає внаслідок сформованої системи уявлень про традиції, культуру, мову, політику, а також прийняття групових норм і цінностей. Головним ідентифікатором національної ідентичності є національна свідомість. За змістом національна ідентичність – це сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих і артикульованих більшістю громадян країни.

Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, яка задає їй світоглядні орієнтири, визначає ціннісні орієнтації, слугує рушієм її прогресу та розвитку, визначає її спільний шлях, зміцнює національну свідомість і є основою для державотворення та громадянської солідарності.

Національна культура – сукупність властивих певному етносу духовних, матеріальних, інтелектуальних, емоційних ознак, що виявляються в менталітеті, мові, системі культур. цінностей, традиціях, віруваннях, мистецтві та способі життя, разом із тим – це унікальний внесок в загальнолюдську культуру, що постійно взаємодіє з іншими культурами.

Національний контекст – це сукупність умов, ідей, культурних, історичних, політичних та соціальних чинників, що формують специфіку, ідентичність та розвиток певної нації чи спільноти, визначаючи її цінності, світогляд, державну політику та місце у світі, тобто середовище, в якому функціонує національна ідентичність та державність.

Національна мова – це мова, що є засобом писемного і усного спілкування нації, отже, це мова нації. Національна мова – категорія історична, це найважливіша і найнеобхідніша ознака нації, яка склалася в період переходу народності в націю.

Національний характер – сукупність психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті, які проявляються в культурі, менталітеті та поведінці через історичний досвід, географію, соціальні умови та виховання.

Нація – спільність людей, об'єднаних, незалежно від їхнього етнічного походження, політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками. Цій спільноті характерна низка специфічних, притаманних саме їй ознак, а її члени виявляють почуття солідарності між собою. Основні ознаки нації: менталітет, історична пам'ять, міфологія, духовні та політичні традиції, мова.

Неофолк – музичний напрямок у рок-музиці, який шукає натхнення в архаїчному минулому, а тому поєднує народні інструменти, атмосферу народної музики, меланхолійні та міфологічні тематики, а іноді – елементи електроніки з індустріальним звучанням.

Нова українська школа (НУШ) – це масштабна реформа загальної середньої освіти в Україні, що стартувала у 2018 році, мета якої – створити комфортну школу, що готує учнів до життя, надаючи їм не лише знання, а й практичні навички (компетентності), здатність мислити критично та застосовувати їх у реальному житті, спираючись на партнерство, сучасне освітнє середовище та інноваційні підходи.

Обряд – стереотипна норма масової поведінки, що склалася історично і виявляється у повторенні стандартизованих, утверджених звичаєм дій.

Осілість – постійне проживання людей, які здійснюють господарське освоєння однієї території, на одному місці. Характерна для землеробів і тваринників.

Пантеїзм – обожнювання природи на основі віри в те, що Бог присутній в усіх живих і неживих речах природи, а усі прояви природи є проявами діяльності Бога. Ототожнення Бога з природою.

Патріархат – це суспільний устрій, який характеризується домінуючою роллю чоловіків та спадковістю влади через чоловічу лінію.

Патріотизм – громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах вітчизни та постати на її захист у разі необхідності.

Постмодернізм – світоглядно-мистецький напрям та назва епохи після модернізму – з середини ХХ ст.; складний та багатогранний інтелектуальний і культурний рух, що заперечує багато припущень та принципів модернізму і кидає виклик традиційним уявленням про мистецтво, літературу, філософію, історію, соціальні структури. Для постмодернізму характерні розмиття меж мистецьких жанрів і стилів, усунення відокремленості масової культури від елітарної, автора від читача, недовіра до авторитетів, деконструкція, гра та іронія.

Постфольклор – стадія існування фольклорної традиції в умовах урбанізації та засобів масової комунікації. Сучасні форми народної творчості, що виникають у міському середовищі, тісно пов'язані з масовою культурою та новими технологіями (інтернет, соцмережі), але при цьому зберігають ключові ознаки фольклору: варіативність, анонімність, відсутність авторства, колективність і відтворення в змінених копіях

Прислів'я – це малий жанр словесного фольклору; короткий, влучний, образний народний вислів, що містить узагальнену думку, мораль або життєву мудрість, передаючи досвід поколінь у завершеній формі.

Проект – це обмежена в часі, ресурсах та вимогах якості унікальна сукупність процесів, направлена на створення нової цінності, оригінального продукту, послуги чи результату за обмежений час, ресурси та бюджет, що вирішує конкретну проблему або досягає визначеної мети.

Проектна діяльність – це самостійна, творча, дослідницька діяльність особистості або групи, спрямована на розв'язання актуальної проблеми, створення нового продукту чи вирішення життєво значущого завдання, що включає планування, пошук інформації, реалізацію та презентацію результату.

Пропаганда – поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, мистецьких, інших ідей з метою на суспільну думку, переконання та дії людей, формування потрібного ставлення чи поведінки, часто (але не завжди) через маніпуляції, емоційне залучення та вибіркове подання інформації.

Просвітництво – широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVIII – XIX ст. в Європі та підкреслювала вирішальну роль розуму, науки та освіти для покращення суспільства, боротьби з феодальними забобами й абсолютизмом, і прагнула побудувати світ на засадах людського щастя, раціональності й природних прав.

Реалізм – це художній напрям у мистецтві та літературі середини XIX ст., що ґрунтується на правдивому та об'єктивному відтворенні дійсності, зосереджуючись на взаємодії людини і середовища, типових характерах у типових обставинах, а також на соціальних, історичних та побутових деталях.

Родинно-обрядовий фольклор – це сукупність творів народної словесності, які супроводжують ключові події життєвого циклу людини та сім'ї: народження, шлюб та смерть. Він тісно пов'язаний із давніми віруваннями, обрядами та прагненням забезпечити щастя, благополуччя і захист родини від злих сил, впливаючи на долю, здоров'я та родючість.

«Розстріляне відродження» – науково-просвітницьке, духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління української інтелігенції 20–30-х років ХХ ст., що характеризується потужним творчим злетом та протистоянням тоталітарному сталінському режиму, за що зазнало масових репресій та фізичного знищення.

Романтизм – ідейно-художній напрям у європейській та американській культурі кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст., що характеризується утвердженням самоцінності духовно-творчого життя особистості, зображенням сильних, бунтарських пристрастей і характерів, протиставленням раціоналізму культу почуття, індивідуальності та свободи, зосереджуючись на містиці, захопленні фольклором та ідеалізованою природою, а також звеличуючи внутрішній світ людини.

русифікація (зросійщення) – сукупність дій, спрямованих на зміцнення російської національно-політичної переваги в країнах, що опинилися свого часу в складі російської імперії чи радянського союзу з метою їх подальшої асиміляції; нав'язування російської мови, культури та звичаїв неросійським народам для їхнього подальшого «поглинання».

Самобутність – це унікальна своєрідність, неповторність та самостійність у розвитку, що характеризується природною оригінальністю, незалежністю від зовнішніх впливів і власними, властивими тільки їй, рисами, традиціями, культурою чи проявами.

Світове українство – населення планети Земля українського етнічного походження, що має відчуття належності до українського народу, зберігає та примножує свою матеріальну й духовну культуру в Україні та за її

межами, об'єднує активну українську діаспору та свідомих українців усього світу, що формують єдиний геополітичний простір для збереження і розвитку української ідентичності.

Світогляд – комплексна система поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця, оточення та основних зв'язків у всесвіті, відображена в оцінках, принципах, знаннях, поведінкових стереотипах тощо.

Сентименталізм – напрям у європейській літературі та мистецтві другої половини XVIII ст., який акцентував увагу на почуттях, переживаннях та внутрішньому світі людини, змальовуванні ідеалізованого життя на фоні природи, із прагненням викликати співчуття у читача через емоційність, використання ліричних відступів та описи побуту.

Синкретизм – нерозчленованість, нерозрізненість, злитість, характерні для початкового, ще нерозвиненого стану будь-якого явища (наприклад, синкретизм міфологічного світогляду, первісного мистецтва тощо).

Скотарство – це галузь тваринництва, яка спеціалізується на розведенні та утриманні великої рогатої худоби для отримання молока, м'яса, шкіри, тяглової сили та органічних добрив, відіграючи ключову роль у сільському господарстві, особливо в забезпеченні продуктами харчування та сировиною.

Соборність – це духовна і територіальна єдність України, неподільність її земель та цілісність народу, що означає єдність усіх українців навколо спільних цінностей, історії та прагнення до незалежності й суверенітету; це поняття охоплює не лише географічні кордони, а й єдність думок, культури та спільне бачення майбутнього.

Стереотипи – це стійкі, спрощені та часто неточні уявлення, шаблони або кліше про групи людей, явища чи події, які формуються в нашому мисленні для швидкої оцінки, але не відображають реальності та можуть призводити до упереджень і дискримінації.

Тваринництво – це галузь сільського господарства, що займається розведенням і утриманням сільськогосподарських тварин (худоба, птиця, свині, вівці тощо) з метою отримання продуктів харчування, сировини, а також використання тягової сили та органічних добрив. Воно включає скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво, а також рибництво, бджільництво, шовківництво, що забезпечує людину білком, сировиною для промисловості та добривами, й має давню історію.

Тоталітарний режим – це політична система, де держава встановлює повний (тотальний) контроль над усіма сферами життя суспільства: політикою, економікою, культурою та приватним життям людей, придушуючи демократичні свободи і права, спираючись на єдину ідеологію та масовий терор.

Тотемізм – одна з первісних форм релігійних вірувань, для якої властива віра в спільне походження і кровну спорідненість між групою людей і певним видом тварин. У ранніх проявах вбачає тісний зв'язок між господарською діяльністю людини і тотемом, який виступає в ролі її покровителя.

Українознавство – це комплекс гуманітарних знань, що системно вивчає Україну, український народ, українство (світову українську спільноту) та їхню історію, культуру, мову, ментальність, державність, природу і зв'язки з світовою цивілізацією, формуючи національну ідентичність та самосвідомість.

Українство – це спільнота українців, що проживають в Україні та поза її межами та ідентифікують себе з українською нацією через мову, культуру, ідентичність.

Українська міфологія – це система народних вірувань та уявлень про світ, природу, богів та людей, що відображає духовну культуру народу, його світогляд та прагнення пояснити навколишній світ і єдність із ним через образи духів, героїв та стихій.

Український народний календар – це система історично обумовлених дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які в певній послідовності відзначаються протягом року. В основі народного календаря лежить землеробський (аграрний) календар.

Усна народна творчість – це сукупність творів словесного фольклору, які виникали в давнину, передавалися усно з покоління в покоління, відображаючи колективний досвід, мудрість, вірування та ідеали народу.

Фольклор – народна творчість; сукупність усної традиції (словесний фольклор, звичаї, вірування, обряди) та матеріальної народної культури (артефактів будівництва, ремесел тощо).

Феномен – термін має кілька значень: 1) виняткове, незвичайне, рідкісне явище; 2) людина надзвичайних здібностей; 3) явище, дане нам у досвіді, сприйняте органами чуттів.

Художні засоби – прийоми та засоби, які автор художнього твору використовує, щоб зробити мову яскравішою, образнішою, емоційно насиченішою та виразнішою, допомагаючи читачеві глибше зануритися в текст та зрозуміти авторську задумку. До них належать метафори, епітети, порівняння, гіпербола, антитеза тощо.

«Шістдесятництво» – літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти наприкінці 1950-х – на початку 1970-х рр. з яскраво вираженою громадянською позицією протистояння радянському тоталітарному режиму; шістдесятники виступали на захист національної мови та культури, свободи особистості та художньої творчості.

Список використаної літератури:

1. Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник / Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 124 с.
2. Велика українська енциклопедія: про Україну та світ – достовірно та мультимедійно. [Електронний ресурс]. URL: <https://vue.gov.ua/>
3. Вівчарик Н. Українознавство в контексті становлення і розвитку національної освіти: Методичні рекомендації. Івано-Франківськ : Територія друку, 2020. 42 с.
4. Віннічук А. Усна народна творчість: навч. посібник. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 304 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0051716.pdf>
5. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид. шосте, виправл. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 448 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25148/1/vyb_lekts_ukr_folk.pdf
6. Давидюк В. Круглий рік (досліди з поля календарної обрядовості Західного Полісся): монографія. Луцьк: Вежа-друк, 2019. 244 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19391/1/krugl_rik15.02.pdf
7. Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс]. URL: <https://esu.com.ua/>
8. Історія української державності: конспект лекцій для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти неісторичних спеціальностей / укл. Т. Батюк та ін. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 168 с.
9. Кононенко П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Науково-дослідний інститут українознавства. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kononenko_Petro/Ukrainoznavstvo.pdf?PHPSESSID=qp1v6dl_e96tskgjrbrnrfpprm2
10. Кононенко П., Пономаренко А. Українознавство: Конспект лекцій. Київ: МАУП. 392 с. URL: http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/ukr_znavstvo.pdf
11. Українознавство : навчально-методичний посібник / упор. В. Гончарук. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Наук.-досл. лабораторія «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» [та ін.]. Умань: Візаві, 2021. 122 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/16343>
12. Українознавство : навчальний посібник / укл. Терешко І. Г., Гончарук В. А., Йовенко Л.І. 2-ге вид. Умань, 2017. 265 с.
13. Проблеми міжвидового синтезу в українській культурі в полі діалогів різнонаціональних культурних традицій: колективна монографія / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 592 с.
14. Рафальський О., Калакура Я., Коцур В., Юрій М. Антропологічний код української культури і цивілізації. У 2-х кн. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Кн. 1. 432 с.; Кн. 2. 536 с.
15. Стефанюк С., Кобець О., Лантух В., Лантух А. Духовна культура як основа становлення української нації: монографія / гол. ред. В. Лантух. Краматорськ: ЦТРІ «Друкарський дім», 2020. 391 с.